

האומץ לחיות עם אי-ודאות

במסעו הרוחני של כל אחד מאתנו יש אבני-דרך המסמנות פנייה חדשה ותחילתו של מסלול חדש. נקודה כזאת במסע חיי באה לי כשהייתי תלמיד לרבנות ב"ג'וז קולג'", ושם הייתה לי הזכות ללמוד עם אחד מגדולי דורנו, הרב ד"ר נחום רבינוביץ' זצ"ל.

הוא היה ענק שבענקים: מהמעמיקים שבמומחים לרמב"ם בעידן המודרני, המתמצא בשביליה המסועפים של הספרות הרבנית כולה כמו גם כמעט בכל תחום ידע חילוני; מן הנועזים והעצמאיים שבפוסקי ההלכה, כפי שניכר בכרכי השו"ת שפרסם. הוא הפגין לא פעם אומץ רוחני ואינטלקטואלי, תכונה שבימינו היא נדירה במידה מעציבה.

זה לא היה אירוע מיוחד. שיעור קבוע של הרב רבינוביץ' בפרשת השבוע, שהייתה פרשת נח. אך המדרש שהוא השמיע באוזנינו היה חריג. והאמת היא שזהו מדרש שקשה למצוא. הוא מופיע ב"מדרש תנחומא בוכר" – נוסח של מדרש תנחומא האבוד-בחלקו, או "מדרש ילמדנו" (היחס המשוער בין השלושה שנוי במחלוקת בין החוקרים) שפורסם ב-1885 בידי שלמה בוכר, סבו של מרטין בוכר, על פי כתבי-יד עתיקים.

הרב ציטט שני קטעים מן הדרשות המופיעות שם על דבר אלוהים לנוח "צא מן התבה" (בראשית ח, טז). הראשון: "אמר נח, 'ברשות הקב"ה נכנסתי [...], עכשיו אצא שלא ברשות?'. אמר לו הקב"ה, 'רשות אתה מבקש? הרי לך רשות: צא מן התבה'". הקטע השני: "אמר ר' יהודה בר אילעי, אילו הייתי שם הייתי שובר את התבה ויוצא לי משם"¹.

הלקח הרעיוני שהרב רבינוביץ' שאב משם – הלקח היחיד האפשרי – היה שכאשר מדובר בבנייה מחודשת של עולם שחרב, אין מחכים לקבל רשות. ה' נותן לנו רשות. ה' מצפה מאתנו שנצא לדרך. גישה זו נטועה במסורת עתיקה, שגם רש"י מזכיר בפירושו² והיא מסבירה מדוע בחר אלוהים כאבי-המייסד של עמו באברהם ולא בנוח. על נוח אומרת התורה, "את האֱלֹהִים הִתְהַלֵּךְ נֹחַ" (בראשית ו, ט). ואילו לאברהם אומר ה' "הִתְהַלֵּךְ לִפְנֵי" (יז, א): לא איתו, כמו נוח, אלא לפניו, צעד אחד קדימה.

הרעיון, אם כן, איננו חידוש של המדרש – ועדיין, הדרמה והעוצמה של דברי המדרש היכו בי. קלטתי כי זהו, בעיני היהדות, חלק מהותי במושג "אמונה": בְּאִמוּנָה גִּלּוּם הַכּוּחַ לַהֲיוֹת חִלּוּץ, לעשות דבר חדש, לבחור בדרך שמעטים הולכים בה, להרהיב אל הלא-נודע. כך עשו אברהם ושרה כשהלכו להם מארצם, ממולדתם ומבית אבותיהם. כך עשו בני ישראל בימי משה, כשיצאו אל המדבר ללכת אחר עמוד אש ועמוד ענן שינחום בדרך.

האמונה היא האומץ להסתכן, מתוך ידיעה כי "גַּם כִּי אֵלֶךְ בְּגֵיא צַלְמוֹת לֹא אֵירָא רָע כִּי אֶתֶּה עִמָּדִי" (תהלים כג, ד). דרושה הייתה אמונה כדי לערער על דתות העולם הקדום, בייחוד

כשדתות אלו התגלמו בדמות אימפריות חזקות. דרושה הייתה אמונה כדי להישאר יהודי בתקופה ההלניסטית, כשהיהודים והיהדות נדמו לכת בדלנית על רקע התרבות ההלניסטית הקוסמופוליטית והאימפריה העצומה שכנה אלכסנדר. דרושה הייתה אמונה לרבי יהושע בן גמלא כדי לבנות כבר במאה הראשונה לספירה את מערכת חינוך החובה המקפת הראשונה בעולם; אמונה נדרשה גם לרבן יוחנן בן זכאי כדי להבין שהיהדות תוכל לקום מאפר החורבן ולהיבנות על יסודות חדשים של בתי מדרש ותרבות לימוד.

בעידן המודרני, אף כי רבים מן המוחות המזהירים ביותר בעם ישראל איבדו את אמונתם או נטשו אותה, הרפלקס העתיק שרד. קשה למצוא הסבר אחר לכך שמיעוט קטנטן באירופה ובארצות הברית העמיד מתוכו רבים מגדולי מעצביה של התודעה המודרנית, כל אחד מהם חלוץ בדרכו שלו: אלברט איינשטיין בפזיקה, אמיל דירקהיים בסוציולוגיה, קלוד לוי־שטראוס באנתרופולוגיה, גוסטב מאהלר וארנולד שנברג במוזיקה, ושרשרת שלמה של כלכלנים חדשנים מדיוויד ריקרדו (חוק היתרון היחסי), דרך ג'ון פון־ניומן (תורת המשחקים), עבור במילטון פרידמן (התיאוריה המוניטארית) וכלה בדניאל כהנמן ועמוס טברסקי (כלכלה התנהגותית). כך גם בתחומי חקר הנפש ומחלותיה – עם פרויד ובני חוגו (פסיכואנליזה), ויקטור פרנקל (לוגותרפיה), אהרון בק (טיפול קוגניטיבי־התנהגותי) ומרטין סליגמן (פסיכולוגיה חיובית). חלוצי הוליווד והקולנוע היו יהודים כמעט כולם. אפילו במוזיקה הפופולרית הישגי היהודים מדהימים: מאירווינג ברלין דרך ג'ורג' גרשווין, יצירי־העל של המחזמר האמריקני, עד בוב דילן ולאונרד כהן, שני משוררי־העל של המוזיקה הפופולרית במאה העשרים.

רבים מהחדשנים הללו והאחרים ספגו ביקורת, זלזול, התנגדות או התעלמות. החדשן צריך להסכין עם בדירות, להיות מוכן לכך שבמקרה הטוב לא יבינו אותו ובמקרה הטוב־פחות ינאצו את שמו. כמו שאמר איינשטיין, "אם תיאוריית היחסות שלי תוכח, גרמניה תאמר שאני גרמני וצרפת תכריז עליי כאזרח העולם. אבל אם היא תופרך, צרפת תאמר שאני גרמני וגרמניה תציג אותי כיהודי". היהודים יודעים על סמך עברם: להיות חלוץ משמעו ללכת שנים רבות במדבר, בארץ לא זרועה.

זו הייתה גם אמונתם של ראשוני הציונות. הם הקדימו להבין – חלקם כבר בשנות השישים של המאה ה־19, אחרים בעקבות הפוגרומים של שנות השמונים, הרצל בימי משפט דרייפוס – שהנאורות האירופית והאמנציפציה נכשלו, ושיבשת אירופה, למרות הישגיה המדעיים והפוליטיים הכבירים, עדיין אינה מוצאת בתוכה מקום ליהודים. היו בין הציונים ההם אנשים דתיים, היו גם חילונים, אך כולם ידעו את מה שמדרש תנחומא היטיב להבהיר: שכאשר מרפאים עולם שבור או מחדשים חלום שנגדע, אין לחכות לרשות משמיים. השמיים אומרים לנו להתהלך לפניהם.

כמובן, אין מדובר בכרטיס חופשי הניתן לנו משמיים לעשות ככל העולה על רוחנו. לא כל חידוש הוא חידוש בונה. יש חידושים הרסניים מאוד. אבל עיקרון זה של "התהלך לפני", הרעיון שיוצר עולם רוצה שאנו, פאר יצירתו, נהיה יצירתיים, מקנה ליהדות את ייחודה: אין עוד כמוה להכיר בערך האדם ומהותו וכוחו היוצר.

האמונה היא האומץ להסתכן למען ה' ולמען עמו; לצאת למסע אל יעד רחוק, בידיעה שפורענויות עלולות לארוב בדרך,

אך גם בידיעה שה' איתנו, נותן לנו כוח כל עוד אננו עושים רצוננו רצונו. אמונה איננה ודאות, אלא אומץ לחיות באי־ודאות.

שאלות לשולחן השבת

- מדוע לדעתכם חיכה נוח שאלוהים יקרא לו לצאת מהתיבה?
- נסו לחשוב על הישגים גדולים של יהודים בהיסטוריה שיסודם באמונה למרות אי־ודאות.
- מה מצריך אמונה חזקה יותר – להחזיק בכל התשובות ולדבוק בהן, או להימצא באי־ודאות ועדיין להאמין?

1 תנחומא בוכר בראשית, פרשת נח, יג; יד. המדרש מתבסס כנראה על העובדה שהפועל "לדבר" מופיע לראשונה בתורה כאן: "וַיִּדְבֹּר אֱלֹהִים אֶל נֹחַ לֵאמֹר: צֵא מִן הַתֵּבָה..." (בראשית ח, טו-טז). עד כה הופיע הפועל "לומר", שאין בו מן ההשתמעות השיפוטית, הנוקשה, שיש לפעמים ב"לדבר". ראו גם אבן־עזרא בפירושו לפסוק; הוא מבין מלשון התורה שנוח לא רצה לצאת.
2 רש"י לבראשית ו, ט.